

Filmografická tabulka - 2

Číslo	Název filmu	Rok výroby	Výrobna Exist./verze	Charakteristika	Metráž	Režie
46	Letecký den v Žilině	33		Baťa aktualita	205	
47	Léto	32		Bata rekl.	40	
48	Léto doma !	36	F	FAB rekl.na sport.obuv	230	Ivan Sk
49	Lomený paprsek	39	část	Bapoz pouč.o optice	320	Novotný
50	MGM uvádí ...	36	F	Bata rekl.na taneč.obuv	240	
51	Mladí vpřed	37		Baťa rep.o "ml.mužích"	300	
52	Moderní výroba obuvi	30		Bata technologie	570	
53	Na 100%	38	F	FAB instr.pedikérů,N	450	O.Vávra
54	Náradí a práce dřevorubce	41	F	Bapoz instr.	1160	Novotný
55	Naše další služba	33		Bata reklama	610	
56	Naše děti		F	Patria f. kreslená reklama		
57	Naše nohy	40	F	Bapoz naučný o chodidle	617	Gürtler
58	Neděle v trávě	37		Bata reklama	75	
59	Nejkrásnější sport	39		Bapoz naučný,N	426	
60	Nepostradatelné maličkosti	32		Bata reklama	50	
61	Nezapomněli jste něco?	34		Baťa reklama	95	
62	Nová píseň	35	F	Bata/AB rekl.na holínky	100	A.H.Pantl
63	Nový pan ředitel	34	F	Host rekl.na levné punč.		Innemann
64	Oči to nevidí	41	F	Bapoz nauč.o optice	370	Sádek
65	Od révy k vínu	42		Bapoz o vinobraní	330	Gürtler
66	Oprava obuvi	41		Bapoz instruktáž	1142	B.Zeman
67	Oprava punčoch	40		Bapoz instrukční,N	1002	
68	Osm kroků v taktu	40	F	Bapoz rekl.na dřeváky	165	Klos & B
69	Osvozené nohy	42		Bapoz o ošetř.nohou	153	B.Zeman
70	Péče o chrup šk.mládeže	34		Bata naučný	355	
71	Písnička do omrzení	40		Bapoz instr.o obsluze		Klos
72	Podvod s Rubensem	40	F	Bapoz hraná r.na správk	180	ORVávra
73	Podzim	32		Baťa reklama	35	
74	Podzimní rozmary	36	F	Bata pantomim.r.na galoše	95	
75	Pohřeb Joži Uprky	40		Bapoz aktualita,N	80	
76	Pohřeb Tomáše Bati	32		Bata aktualita	205	
77	Pojďte s námi	38	F	FAB propag.,historie	21.640	Klos
78	Poledne	37		Bata reklama,N	80	
79	Posel míru	33	F	AB/Baťa r.na společen.obuv		K.Nitra
80	Poslední léto TGM	37	F	FAB dokumentární f.	300	
81	Práce jako písnička	39		Bapoz r.na "wellingtonky",N	260	
82	President rep.návštěvou	28		Baťa aktualita	380	
83	Protest	34		Baťa rekl.(?)opravny	145	
84	1.máj v Bať.závodech	34		Bata zvuk.aktualita	350	
85	1.máj 1935 ve Zlíně	35		AB zvuk.aktualita	405	
86	1.máj,svátek práce...	28		Baťa reportáž	424	
87	1.máj,svátek práce...	29		Baťa reportáž	455	
88	1.máj,svátek práce...	34		Baťa nemá aktualita	460	
89	1.máj,svátek práce...	31		Baťa nemá aktualita	405	
90	1.máj ve Zlíně	36		Bata reportáž	350	
91	1.máj ve Zlíně	37		Bata aktualita	460	
92	Přesnost především	38		FAB r.pro strojírny,N	450	
93	Přímo do středu	40		Bapoz r.firmy Nedbálek	65	Kolaja
94	Přišívání šlapek	44		CMU instruktáž	345	
95	Radíme Ježíškovi	35		Bata reklama,N	100	

Námět, scénář	Text	Zvuk	Střih	Hrají	Odb. spolupráce
Kamera		Hudba			

ila (=souhrnný pseudonym) Kalaš
 Novotný Košťál Palkovský

Kerten

Vávra, Klos Košťál Kerten Košťál Höger, Šlégr, Konečný, Novotná, Naske
 Novotný Míček Dobřich. kresby: Zástěra

Gürtler Míček, Hrdl. Gür. Kerten

Höger, Leraus, Naske, Krtičková

ok (=souhrn. pseudonym) Kalaš
 S. Zapletal Stallich
 ov, Kolaja, Sád. Hrdl. Halas Sternw.
 Gürtler Košťál

Šlégl
 Kemr, Kastner, slovo Lukeš

B. Zeman

Leraus (?)

Broch Košťál Kolaja Smatek Pilát Dobř.
 B. Zeman Míček Sust

Špacírová, Lukeš, Škramlíková, Glosová,
 Grossová

Zem, Kolaja Tuzar
 los, JRVávra Košťál Kerten

Lukeš, Konečný, Klimeš, Balcarová-Píšk.
 Repa, Janů, Sv. Beneš, Hart, Ford

los Hacken. Kerten Pilát

los Lukas, Hack.

(=M. Frič) Mandlová, Borský

los Nov, Hack, Luk, Plíčov Škvor Pilát Hack.

Košťál Kalaš

Kolaja

Filmografická tabulka - 1

Číslo	Název filmu	Rok výroby	Exist./verze	Výrobní Charakteristika	Obsah	Metráž	Režie
1	A přech ?	35	F /něm. č.	AB	zr.- punčochy	130	
2	Andrej Hlinka - kněz...	38	F /sl.	FAB	dok.		Klos
3	Baťa - 40 let	34	F	Baťa	prop.	425	
4	Baťa letí kolem světa	37		Baťa	rep.,N	300	
5	Batanagar	37	F /angl. č.	E.India	dokum.	500	Moylan
6	Bílá stopa	35		Baťa	zr.- zim.pneu	65	
7	Bourec morušový	41	F	Novot.	poučný	298	Novotný
8	Brána jakosti	40		Bapoz	inf. laboratoře		
9	Čelý svět se hřeje	35		Baťa	zr.	130	
10	Čas jsou peníze	38		FAB	pouč.,N	100	Gürtler
11	Čištění obuvi	35		AB			
12	Čtyři lidé - jedna řeč	39		Bapoz	pr.- zlinolit	150	Klos
12	Člověk ani neví	35	F -něm. č.	Baťa	zr. opravy,pedik.	130	Klaus
13	Človíčkove	40	F	Bapoz	pč. o dětech	315	Klos&B
15	999 999	37		Baťa	pr. posl.rozhlasu	50	
16	Do přírody	32		Baťa	r.	60	
17	Dobry vedouci	39	F	Bapoz	r. ortop.zboží	306	H
18	Dobýváme vodu	36			rep.		K
19	Dobyvatelé vzduchu	34		Baťa	rep.o plachtění	155	
20	Drobné zboží	37		Baťa	pouč.,N	410	
21	Dvakrát kaučuk	41(46)	F	Bapoz	pouč.,o výrobě	380	Klos
22	Dýchej zhluboka	35	F	AB/Baťa	r., trampky	135	F
23	Džungle na prodej	36	F	Baťa	r. hračky	143	K
25	Hellocourt	37	F /fr.	Baťa	r.,N :dokument	350	
26	Historie fíkového listu	38		FAB	pr.,zažádka	305	Klos
24	Ferda mravenec	43	F	Bapoz	loutkový,bajka		Týrl,Za
27	Hledá se paní Meyerová (Polášková)	35	F /něm. č.	Hera/AB	r.,domácí boty	55	K
28	Chovej se slušně	38		FAB	pouč.,N prodavači	305	
29	Chudí lidé	40	F	Bapoz	rep. z Indie	300	Hacken.
30	Chvála révy	41	F	Bapoz	fejton	231	Klos
31	J.A.Baťa čest.doktorem	38		Baťa	aktualita,N	488	
32	Jak vzniká kopyto	40		Bapoz	pouč., modelárna		
33	Jaro	32		Baťa	r.		
34	Jaro na zahrádkách	37		Baťa	r.,N	60	
35	Jaro v barvách	37		Baťa	r.,N	60	
36	Jednou v kinu	36		Baťa	r.,zimní obuv	205	
37	Karbid	42	F	Bapoz	pouč.,	331	Gürtler
38	Karneval	33		Baťa	r.	70	
39	Klíček a dost	37	F	Baťa	r.,N nábytek z OD	96	
40	Kolem dokola	37	F	Baťa	r.,taneční obuv	180	Klos
41	Konec prázdnin	35	F	AB/Baťa	zv.rekl., školní	110	F
42	Konec vše napraví	41		Bapoz	r.	120	
43	Kouzelný květ	39		Bapoz	r.na cikorku	580	Honzl
44	Koželužství	36		Baťa	pouč.	384	
45	Kubana	40	F	Bapoz	pouč.,lid.keramik	280	Novotný

Námět, scénář	Hudba	Text	Zvuk	Střih	Hrají	Odb. spolupráce
Kamera						
Kl. Hakon	Kalaš				Šmejkal, Orlická Mahrer, Richterová	
	Košťál					
Baroš	Hackens. Gopal		Bradburn			
N. & Kolaja	Míček, Hrdl	Srnka Drda		Dobřich	Sl.: Lukeš	
Gürtler	Lukas, Košťál					
Klos Hakon					Höger, Leraus Reicher, Gussmann Kohout, Steimar	
roch	Nov, Míč, Košťál	Ponc Baroch	Pilát	Dobřich		
nzl lda - Hackenschmied - Klos					Höger, Leraus	
Klos Šestka aus Hakon	Hack, Hrdl	Sternw. Klos		Dobřich.	kresby: Zástěra	
	E. Fiala			Jára Kohout, V. Taub		
	Košťál		Pilát			
Klos st. Sekora & Kolaja & Klos aus Hakon	Hack & Lukas Hrdl. (spolu) Ponc		Pilát	Dobřich.	figurky: Mikuláščík, spolupr. Kolda, Plesník, Poupera Reicher Slégl, Trégl, Bečvářová, Smo- líková	
Drda	Košťál					
Klos	Hacken.	Srnka	Walló	Klos	sl.: Otáhalová, Zíb	
Klos	Míč./Hrdl	Srnka	Wallo	Pilát	Dobřich. sl.: Zíb, Průcha, Spazierová	
Gürtler	Míček/Hrdl.	Sternw.			Schránil, Waleská (?) Dobřich. sl.: Klen, kresby: Zástěra	
	Hacken.	Kerten			Pištěk, Grosslichtová	
Š e s t k a					Grossová, Steimar	
Novotný Novotný	Košťál Hack. & Míček Míček	Smatek	Kocourek	Pil. Dobřich.	zpěv: E. Hálková	

Filmy podle data vzniku

1928	1929	1930	1931
President republiky návštěvou ve Zlíně 82 1. máj, svátek práce v Batových závodech 86	1. máj, svátek práce v Batových závodech 87	Moderní výroba obuvi 52 Šetřte svých nohou 110 Zájezd Baťovců do Jugoslávie 132	1. máj, svátek práce v Batových závodech 19 Zbavte ná Zlín v den
1935	1936	1937	1938
A proč? 1 Bílá stopa 6 Celý svět se hřeje 9 Čištění obuvi 11 Člověk ani neví 12 Dýchej zhluboka! 22 Hledá se paní Polášková 27 Konec prázdnin 41 Nová píseň 62 1. máj 1935 ve Zlíně 85 Radíme Ježíškovi 95 Štřevíček 105 Školní úkol 112 Tři muži na silnici 117 Vesele do nového dne 124	Dobýváme vodu 18 Džungle na prodej 23 Jednou v kinu 36 Koželužství 44 Léto doma! 48 MGM uvádí... 50 Podzimní rozmary 74 1. máj ve Zlíně 90 S panem prezidentem na Zlínsku 100 Svátek práce ve Zlíně 107 Vlastovky v hotelu 125 Zlatý věk 135	Baťa letí kolem světa 4 Batanagar 5 999999 15 Drobné zboží 20 Hellocourt 25 Jaro na zahrádkách 34 Jaro v barvách 35 Klíček a dost 39 Kolem dokola 40 Mladí vpřed 51 Neděle v trávě 58 Poledne 78 Poslední léto TGM 80 1. máj ve Zlíně 91 Silnice zpívá 101 Tvář Zlína 118 Urazová zábrana 119 V domě straší duch 120 Vynášíme Moranu 127 Výroba pneumatik 129 Zivočichopis 142	Andrej Hlídky a v čas jsou p Historie f Chovej se J. A. Baťa č Na 100% Pojďte s n Přesnost p Saty dělají Zahájení s školy GPO ci Králové
1941	1942	1943	1944
Bourec morušový 7 Dvakrát kaučuk 21 Chvála révy 30 Konec vše napraví 42 Náradí a práce dřevorubce 54 Oči to nevidí 64 Oprava obuvi 66 Rytmus 96 Rekneme to, filmem 98 Věčná píseň 122 Zlín 136	Karbid 37 Od révy k vínu 65 Osvobozené nohy 69 S novým štítem 99 Všední událost 126	Ferda mravenec 24 Výroba dřeváků 128	Přišívání Zlínský tr

1	1 9 3 2	1 9 3 3	1 9 3 4
tek prá- vých zá- 32 89 s staros- tí 133 a obec- h voleb 138	Do přírody 16 Jaro 33 Léto 47 Nepostradatelné maličkosti 60 Podzim 73 Pohřeb T.Bati 76 Svátek práce 106 Teplo domova 113 Zima 134 Zlín-Batavia-Zlín 137	Karneval 38 Letecký den v Žilí- ně 46 Naše další služba 55 Posel míru 79 Slavnost průmyslo- vého dorostu ve Zlí- ně 102	Baťa - 40 let 3 Dobyvatelé vzduchu 19 Nezapomněli jste něco? 61 Nový pan ředitel 63 Péče o chrup ... 70 Protest 83 První máj v Baťo- vých závodech 84 1.máj, svátek práce v Baťových závodech 88 Slon zachránce 103 Sportovní slavnost 104 Zmýlená neplatí 140
8	1 9 3 9 (do 14/3)	1 9 3 9 (po 15/3)	1 9 4 0
pká - čdca 2 enize 10 íkového listu 26 slušně 28 estným oktorem 31 53 ami 77 ředevším 92 člo- věka 108 tátní v Hrad- 131	Nejkrásnější sport 59 Práce jako písnička 81 Škola podnikatelů 111 (Krize) -	Čtyři lidé - jed- na řeč 14 Kouzelný květ 43	Brána jakosti 8 Človíčkove 13 Chudí lidé 29 Jak vzniká kopyto 32 Kubana 45 Naše nohy 57 Oprava punčoch 67 Osm kroků v taktu 68 Písnička do omrzení 71 Podvod s Rubensem 72 Pohřeb Joži Uprky 75 Přímo do středu 93 Řeka života a smrti 97 Tomáš Baťa 115 Věrná hvězda 123 Vzpomínka na ráj 130 Zrození města 141
	1 9 3 9 (bez přesnějšího datování)		
	Dobry vedoucí 17 Lomený paprsek 49		
4	1 9 4 5 (do 8/5)	1 9 4 5 (po 9/5)	Negatováno
slapek 94 olejbus 139	Textilní vlákna 114 Tři knoflíky 116	Šest let Zlína 109 Vánoční sen 121	Naše děti 56
Číslo uvedená za názvy filmů odkazují k podrobnějším údajům v abecedně řazené FILMOGRAFICKE TABULCE.			

Filmografická tabulka - 3

Číslo	Název filmu	Rok výroby	Exist./verze	Výrobna	Charakteristika	Metráž	Režie
96	Rytmus	41	F	Bapoz	opt.podoby zvuků	335	Lehovec
97	Reka života a smrti	40	F	Bapoz	cestopis	300	Hackensch
98	Rekneme to filmem	41	F	Bapoz	střih.historie	FAB633	BZeman
99	S novým štítem	42		ČMU	reklama	42	BZeman
100	S panem prezidentem...	36		Bata	aktualita	480 480a	Kolda
101	Silnice zpívá	37	F	Baťa	rekl.na pneumatiky	115	Klos
102	Slavnost prům.dorostu...	33		Bata	aktualita	420	
103	Slon zachráncem	34	F/něm.	Hošt	rekl.na gum.hračky	175	J.Pagáč
104	Sportovní slavnost ...	34		Baťa	aktualita	400	
105	Střevíček	35	F/angl.	Bata	rekl.reportáž	120	Klos
106	Svátek práce 1.máj ...	32		Baťa	aktualita	220	
107	Svátek práce ve Zlíně...	36		Bata	aktualita	350	
108	Šaty dělají člověka	38		FAB	r.pro obch.dům,N	265	Gürtler
109	Šest let Zlína	45		ČSFU	Zlín za války,doku	370	Holub
110	Šetře své nohy	30	F	Bata	rekl.na pedikúru	150	
111	Škola podnikatelů	39		Bapoz	o výchově dorostu,N	350	
112	Školní úkol	35	F/něm.	Baťa	rekl.na jarní obuv	105	Klos
113	Teplo domova	32		Baťa	reklama	50	
114	Textilní vlákna	45	F	ČMU	naučný	521	Holub
115	Tomáš Bata	40		Bapoz	dokumentární	15	
116	Tři knoflíky	45	F	ČMU	instr.pro prodavače	820	BZeman
117	Tři muži na silnici	35	F	AB/Baťa	rekl.na pneumatiky	245	F.Šestka
118	Tvář Zlína	37	F	Baťa	reportáž,N	320	
119	Urazová zábrana	37		Baťa	pouč.,N	245	
120	V domě straší duch	37	F	Bata	rekl.na zlinolit	125	
121	Vánoční sen,2.verze	45	F		kombinovaný hr.&loutk.	BZem,KZe	
122	Věčná píseň	41/45	F	Bapoz/ČSFU	o tradici lid.p.	654	Plicka
123	Věrná hvězda	40	F	Bapoz	o žárovce	360	Lehovec
124	Vesele do nového dne	35	F	AB/Baťa	r.na čištění bot	80	Jan Elk
125	Vlaštovky v hotelu	36	F	Bata	rekl.na jarní obuv	140	
126	Všední událost	42	F	ČMU	o dopr.nehodách	443	BZeman
127	Vynášíme Moranu	37	F	Baťa	rekl.na jarní boty	100	
128	Výroba dřeváků	43		ČMU	technologický	1164	
129	Výroba pneumatik	37		Bata	technologický,N	451	
130	Vzpomínka na ráj	40	F	Bapoz	cestopis z Ceylonu	300	Hacken.
131	Zahájení štát.školy ČPO	38		FAB	aktualita	365	
132	Zájezd Batovců do Jug.	30		Baťa	reportáž	450	
133	Zbavte nás starostí	31		Baťa	reklama	110	
134	Zima	32	F	Baťa	reklama	55	
135	Zlatý věk	36	F/něm.	Bata	reklama na opánky	135	K.Rehn
136	Zlín	41		Bapoz	rep.o městě	728	BZem,Leh
137	Zlín - Batavia - Zlín	32		Baťa	rep.	215	
138	Zlín v den obec.voleb...	31		Baťa	aktualita	165	
139	Zlínský trolejbus	44		ČMU	rep.o první jízdě	491	
140	Zmýlená neplatí	34			rekl.na punčochy		Zapletal,
141	Zrození města	40		Bapoz	dokumentární,N	900	Gürtler
142	Zivočichopis	37	F	Bata	reklama	95	

Námět, scénář	Kamera	Hudba	Text	Zvuk	Střih	Hrají	Odb. spolupráce
Lehovec	Hrdl., Brichta & EFB	Sternw.	Lehovec		Dobř.	arch: Tröster, trik	slovo: Lukeš Zástěra,
Klos	Hackensch. Ponc		Halas		Klos		
BZeman	Míček, Hrdl.	Srnka	Klos		Dobř.	slovo: Kolda	
	Hackenschmied						
Klos	Lukas, Hack.	Kerten	Walló	Pilát			
Pagáč	Bulánek						spolupráce: Ire-film
Klos	Hackenschm.	Martinů					
Drda	Košťál						
Holub	Míček, Hrdl.	Sternwald		Černý			spolupr.: Kaněra, Kotek
	Hackensch.	Kalaš					Štěpničková, Paul, Podlesák, Schulhoff
Gürtler	Míček						
BZem, Klos	Míček, Hrdl.	Šust	Sternwald		Dobř.	Klika, Šlégr, Vančurová, Stei-	
= souhrnný pseudonym)	Kalaš					mar, Novotná, Dubský, Karel,	
Hackensch.	Kalaš					Linhart, Beyvl	
						Vl. Burian, Vítová, Maleček, Šlégr	
Klos	Košťál	Kerten		Pilát			
BZeman	Hrdlička				Stehlík		
Plic, Baroch	Míček		Halas		Dobřich.	sl: Beníško	
Lehovec	Tuzar, Míček	Srnka	Wallo	Rambousek	Dobř.	Kemr, sl: Beníško, zp: Špa-	
= souhrnný pseudonym)		Fiala	Hrnčíř			Plachta, (něm. v.) Taub círová	
						Marvan, Šlégl, Horáková	
BZem, Gürtler	Míček	Šust			Dobřich.	Šlégr, sl: Beníško	
	Lukas, Hack, Plicka	Škvor					
Klos	Hackensch.	Ponc			Klos	sl: Beníško	
K. Rehn		Fiala					mová (č.)
						Gussmann (něm.), Vojta, Abraha-	
BZem, Lehov.	Hrdlička	Srnka	Valenta	Pil.	Dobř.	sl: Höger, Klen, Waleská	

Nov. Zapletal

Ševčík, Gürt. Míček, Košť.

Filosofická fakulta University Jana Evangelisty Purkyně v Brně

Jiří S t e j s k a l

Z l í n s k á f i l m o v á v ý r o b n a

(Vznik a činnost do r.1945)

Disertační práce

Září 1972

ÚVOD

K napsání studie o filmu ve Zlíně přivedlo autora těchto řádků několik příčin. První z nich byla domněnka, že dějiny filmu na Moravě, jejichž je zlínská a později gottwaldovská tvůrčí aktivita nejvýznamnější součástí, zaslouží bedlivější dokumentaci a zkoumání některých svých nejvýraznějších jevů, aby mohla být v budoucnosti zpracována souhrnná historie moravského filmu.

Druhým podnětem se stalo určité podceňování zlínské filmové tvorby, k němuž z neznalosti některých fakt došlo v nedávno vydaných dějinách čs. dokumentárního filmu (Antonín Navrátil, Cesty k pravdě či lži, Filmový ústav Praha, 1968). Domníváme se, že v rozmezí několika let se v určitých žánrových typech stalo zlínské studio inovačním centrem, jehož impulsy významně ovlivnily československou krátkometrážní kinematografii.

K psaní této studie vedla také skutečnost, že stále ubývá materiálů, o něž se může historik zlínského filmu opírat. Nepříznivý osud zlínských filmů počíná požárem Filmového ateliéru Baťa roku 1944, pokračuje bombardováním archivu Baťových závodů na konci války a jeho narušením v poválečných letech, naposledy se projevil při požáru v Čs. filmotéce v červenci 1972, kdy patrně shořely některé kopie Baťova žurnálu.

Z hlediska československé filmové historie tvoří dosavadní existence zlínského (příp. gottwaldovského) studia jediný doklad dlouhodobé, koncepční a žánrově různorodé produkce v Čechách a na Moravě mimo pražské kulturní centrum. Je současně důkazem o možnosti vybudovat mimo tradiční kulturní centrum filmovou výrobu a při minimálním, avšak kvalitou mimořádném personálním zajištění v ní vytvářet

filmy, které ve svém průměru předčí soudobou pražskou produkci, v některých titulech ji výrazně ovlivní a experimentováním v jiných otevřou nové cesty filmovému vyjadřování.

Z hlediska historického je tato práce příspěvkem k regionálním kulturním dějinám, pokusem o zařazení filmu do souvislostí s reformami školství ve Zlíně, budováním umělecko-průmyslového a uměleckého školství, se soustřeďováním pracovníků různých uměleckých oblastí do Zlína v době jeho vrcholného rozkvětu. V určitém smyslu doplnila dalším segmentem dvě studie, které vyšly v roce 1970 z uměnovědných seminářů filosofické fakulty University J.E.Purkyně v Brně a zabývají se dějinami zlínského divadla a uměleckého školství (se širším přihlédnutím k situaci výtvarného umění ve Zlíně).

Žádné speciální historické pojednání, dotýkající se moderního Zlína, nemůže obcházet základní skutečnost, že vývoj tohoto města ve XX. století byl spjat s rozvojem obuvnického koncernu, jenž v určitém období dosáhl celosvětové působnosti. Osobitý symbiotický život města a závodu a jejich značné splynutí nutí dotýkat se na následujících stránkách neobvykle často historie závodu. Náš pohled, vycházející z ověřených, nicméně holých fakt, nemohl hodnotícím způsobem vystihnout situaci Zlína a Baťových závodů. Absenci souhrnné studie o městě a koncernu jsme při psaní této práce o baťovském filmovnictví ve Zlíně silně pociťovali. Jednostranné Dějiny Baťova koncernu Bohumila Lehára ji pro své úzce ekonomické zaměření nemohly nahradit.

Základem této práce byl materiálový sběr pramenů k dějinám filmu ve Zlíně. Filmy ze zkoumaného období se zachovaly asi z jedné třetiny, v níž je však uložena většina profilových filmů. Jsou vesměs archivovány v Československé filmotéce v Praze na Žižkově. Ostatní možné zdroje, u nichž

jsme předpokládali uložení dalších filmů (zvláště v archivu n.p. Svit v Gottwaldově a v Krátkém filmu Praha, studio Gottwaldov-Kudlov), už počet dochovaných filmů nerozšířily: na Kudlově je jen několik duplicitních snímků, ve Svitě se podařilo objevit jediný kotouč s nevýznamným dokumentem o sportovních slavnostech mládeže ve Zlíně v polovině třicátých let. V přesněji neurčeném období (asi před dvaceti lety) předala obě pracoviště všechny uchovávané filmy Čs.filmotéce. V téže době byly podle svědectví pracovníků n.p.Svit některé filmy (dokumenty, týkající se politických osobností, zvláště J.A.Bati a E.Beneše) převzaty do držení ministerstva vnitra.

Základním sekundárním materiálem byly ohlasy zlínského filmovnictví v dobovém tisku. Svým shrnutím zpráv ze širokého meziválečného výběru periodik velmi prospěl fond "FAB" v archivu n.p.Svit. Další fondy tohoto archivu, zvláště fond "BAPOZ", poskytly primární listinný materiál, pouze však v minimálním rozsahu.

Nedocenitelnou pomoc poskytly statistické publikace o československém filmu Jiřího Havelky. Oporou pro zařazení zlínského přínosu do proudu dobové české kinematografie byly zvláště Brožova-Frídova Historie čs.filmu v obrazech 1930-1945 a Navrátilova historie našeho dokumentárního filmu Cesty k pravdě či lži.

Řada svědectví Jak byl znárodněn československý film, otištěných v průběhu roku 1965 v časopise Filma doba, se stala - přes subjektivnost a protikladnost svých soudů - nejčennějším zdrojem informací o snahách po sjednocení a zestátnění československé kinematografie. Závažné téma znárodnění však tato práce vědomě nezpracovává celkově, a omezuje se na zjištění základního podílu zlínského prostředí a zlínských filmových pracovníků.

Ve Filmu a době vyšlo v roce 1966 neobyčejně věcné chronologické shrnutí zlínského filmovnictví do roku 1945 z pera Elmara Klose. Doplněno osobním rozhovorem Kloseho svědectví pomohlo uvést řadu zjištěných faktů do vzájemných souvislostí.

Obdobnou váhu měl i rozhovor s pionýrem zlínského školského filmu Jaroslavem Novotným, jehož časopis Objektiv je základní oporou při studiu počátků školní kinematografie v Českoslovenku.

Cenné svědectví o souvislostech filmovnictví a dalších kulturních a osvětových proudů v předválečném Zlíně poskytl v lednu 1971 zesnulý architekt Vladimír Kadlec, zakladatelská osobnost Studijního ústavu a Školy umění.

Radami zvláště metodického charakteru při psaní první verze této práce, která byla koncipována jako diplomová práce v semináři filmové teorie filmové a televizní fakulty AMU v Praze, přispěli prof. A. M. Brousil a dr. Jaromír Kučera.

Cesta k dnešní podobě studie vedla skrze verifikaci hypotetických předpokladů první verze této práce konfrontováním názorů žijících účastníků a pamětníků zlínské filmové aktivity před rokem 1945.

Významným korektivem se stal oponentský posudek Františka Piláta, náměstka ředitele Čs. filmu, později rozšířený o doplněk, v němž jsou některé body oponentského posudku ještě konkretizovány.

Nejcennějším materiálovým doplňkem se staly poznámky k první verzi této studie, v nichž na připravený dotazník odpověděl režisér Elmar Klos. Jeho obsáhlá výpověď v mnoha bodech korigovala tvrzení původní verze. Příznivě ocenění první verze studie o zlínském filmu z úst Elmara Klose, ústřední osobnosti filmové aktivity ve Zlíně, povzbudilo jejího autora k další práci na tomto tématu.

Podobně povzbuzující bylo dobrozdání režiséra Jaroslava Novotného, stejně jako jeho snaha o upřesnění údajů v první verzi studie předkládaných.

Svědectvím o nejčasnějším období baťovského filmu přispěl člen původní filmové buňky Raimund Sysgla.

Filmy, které se nám ze zlínského období dochovaly, dnes existují díky péči pracovníků Čs. filmotéky při Filmovém ústavu. Projekci všech zachovaných filmů, z jejichž rozboru tato studie vycházela, umožnil historik našeho filmu Myrtil Frída. Pečlivým zpracováním krátkých filmů ve fondech filmotéky a ústním svědectvím o zachovaných titulech přispěl autorovi Karel Čáslavský.

Oba pracovníci filmotéky také kriticky přečetli první verzi studie.

Metodické rady a průběžné konzultace při psaní druhé verze poskytl dr. Zdeněk Smejkal.

Všem jmenovaným patří poděkování autora této práce. Bez jejich přispění by se předpokládanou studii v této podobě a rozsahu nepodařilo napsat.

Zlínští filmaři, jejichž dílo se stalo předmětem této studie, si získali hlubokou úctu jejího autora. Jím jsou proto věnovány následující řádky.

I.kapitola

POČÁTKY DOKUMENTOVÁNÍ BAŤOVÝCH ZÁVODŮ

FILMEM A VZNIK JEJICH FILMOVÉHO ÖDDĚLENÍ.

První instrukční film. Filmové reklamy.

1927 - 1934

Ve Zlíně, městečku v chudém kraji na pomezí Valašska a Slovácka, vznikl v posledním desetiletí 19.století obuvnický podnik Tomáše Bati. Díky obchodní podnikavosti a intenzivnímu využívání dělnické práce se Baťova dílna na počátku I. světové války rozrostla v obuvnickou továrnu o 400 zaměstnancích. Výhodné válečné zakázky znamenaly další růst podniku Baťa, který zdesateronásobuje počet svých zaměstnanců. Nebude se v této práci zabývat historií Baťova koncernu a sledovat poměry sociální struktury na Zlínsku, kde dochází ve dvou desetiletích první Československé republiky k další expanzi obuvnického závodu, existence Baťových závodů však zásadně ovlivnila život ve zlínské oblasti a podmínila některé jeho jevy, vznik filmovnictví nevyjímaje.

Změny vzbuzené industrializací se rychle šířily do všech rovin sociálního života kraje. Zlínský typ podnikání se inspiroval u severoamerických průmyslových kolosů a podobně jako ty, ani Baťovy závody se neomezovaly na pouhé využití nekvalifikované pracovní síly v okolí sídla závodu. Brzy byl průmyslový rozvoj města následován jeho urbanistickým proměněním, potřebám závodu se přizpůsobovaly komunikační poměry, vznikalo odborné školství a zdravotní péče o zaměstnance, od základu se měnil způsob jejich života. Dosavadní malozemědělci a drobní řemeslníci se stěhovali do standardizovaných domků a přes noc se měnili v městské obyvatele.

Pro Zlín charakteristické rodinné domky, zasazené v zeleni, zůstávaly ve vlastnictví Baťova koncernu a zaměstnancům se pouze pronajímaly. Tak se zvyšovala závislost pracovníků na firmě, neboť v okamžiku rozchodu s firmou ztrácel zaměstnanec i přístřeší pro svou rodinu. Už na začátku třicátých let

patřila Baťovi většina zlínského bytového fondu.

Obdobně přechází do závislosti na koncernu i většina služeb a obchodu ve Zlíně. Baťovi zaměstnanci utrácejí své mzdy v Baťově obchodním domě, v baťovské dopravě, v Baťově kině. Ve městě je znesnadněna, ne-li znemožněna jakákoli činnost, která je v rozporu se zájmy Baťových závodů.

Město se stává enklávou vysoké životní úrovně. Mzdy u Baťů byly ve svém průměru asi o třetinu vyšší, než průměrné dělnické mzdy v Československu. Životní nivó, na němž žila baťovská dělnická aristokracie, bylo zdůrazňováno propagací při náboru nových zaměstnanců. Při trvajícím přebytku pracovních sil bylo možno přeplácet a přivádět do Zlína nejkvalitnější pracovníky z různých okresů tehdejšího Československa, vybírat si mladé, zdravé a inteligentní dělníky s dosud neopotřebovanou pracovní silou.

Baťa se pokusil využít i volné energie svých pracovníků a zavedením nového prémiového systému (tzv. účast na zisku a ztrátě) dále zainteresoval některé skupiny zaměstnanců, kteří se tak mohli domnívat, že se stávají spolupodílíky. Tímto krokem se dále snižovaly výrobní náklady koncernu.

V polovině dvacátých let, kdy se počet zaměstnanců "baťovky" vyrovnal s počtem obyvatelstva ve Zlíně (11 tisíc), i když město ztrojnásobilo v uplynulém desetiletí svou velikost¹, si začíná firma Baťa uvědomovat potřebu ovlivnit a spoluvytvářet občanské vědomí nových obyvatel a zaměstnanců. Baťův koncern se rozrůstal mimořádnou rychlostí, mimo zlínské centrum a továrny ve zlínském regionu vzápětí vznikají dceřinné závody v Třebíči, Sezimově Ústí, na Slovensku, ale i v Polsku, Francii, Sýrii, Indii, Indonézii... Mimo továrny existuje doslova po celém světě rozptýlená síť prodejen a manažerských center pro určité díly světa - tyto všechny zaměstnance je zapotřebí neustále spojovat, informovat o výrobních i společenských tendencích v ústředním sídle koncernu, ve Zlíně.

Společnost T. & A. Baťa proto zakládá roku 1926 koncernovou společnost "Tisk, s. s. r. o.", jež má provozovat "tisk a vydávání časopisů, literárních a uměleckých děl, rozmnožování jich a obchodování jimi, tisk reklamních plakátů, kamenotiskem, knihkupectví, nakladatelství, antikvariát, obchod s věcmi uměleckými, obchod s hudebninami, půjčovny knih, čítárny a papírnictví, provozování kinematografie a prodej plynových masek".²

Provozování kinematografie, uvedené v podnikatelském oprávnění, se v době založení společnosti Tisk týkalo jenom provozu kin. Vedle tiskovin však ve druhé polovině dvacátých let existoval modernější prostředek masové komunikace: film.

Film svou informační obsáhlostí, dokonalým obrazovým popisem, doplněným později zvukovým záznamem dějů nebo jejich komentováním, dovedl nejúčinněji vytvářet nutné vědomí příslušnosti k podnikovému kolektivu mezi po světě rozptýlenými řadami zaměstnanců firmy.

Film se stal médiem s integrační úlohou. Navenek sloužil jako prostředek prodejní propagace a náboru, uvnitř závodu šířil informace z centra, zakládat tradice mladého podniku. Všechny filmové dokumenty pak v budoucnu sloužily jako archivní materiál pro propagační využívání událostí z pionýrských dob koncernu.

"Kmotrou filmové výroby ve Zlíně byla reklama", začíná svou stručnou historii zlínského filmového dění Elmar Klos.³ Doplňme, že kmotrem, který se po zrodu zlínského filmovnictví přihlásil dříve o slovo, byl filmový dokument.

Ke vzniku filmové buňky, která má na starosti zadávání, kopírování a distribuování prvních filmů s hlavičkou Baťa, došlo v letech 1927-28.

Podle Klosova svědectví⁴ se

"(...) ve stínu ostatních reklamních prostředků, plakátů, poutačů a standardních aranžmá výloh **zrodilo zde v továrně r.1928 malé filmové oddělení**, které mělo za úkol připravovat, objednávat a proplácet reklamní filmy, vyrobené pro sezonní nábor cizími dodavateli v zakázce.(...) Filmové oddělení ve Zlíně pořizovalo tak říkajíc na koleně z dodaných negativů kopie a rozesílalo je i s jiným propagačním materiálem prodejnám, které si pak samy obstarávaly projekci v kinech.

Celé filmové oddělení Baťa mělo 3 zaměstnance:

J.Pagáče, J.Míčka a R.Sysalu, kteří pracovali na malé prostore v prvním poschodí 52. tovární budovy".

Antonín Navrátil⁵ se domnívá, že

"Prvopočátky zlínského filmu spadají sice ještě do doby samých začátku slávy Zlína, kdy Baťa povolal filmaře, aby zachytili růst města, vlastní filmové oddělení tu však vzniklo až v r.1927 a jeho pionýrské kroky se omezovaly spíše na ojedinělé "koprodukcce" než na systematickou výrobu: tak vznikly některé první reklamy na Baťovy výrobky a služby, většinou na objednávku u barrandovské AB.

Už v tomto období (...) byly zřetelně určeny tendence příštího vývoje zlínského filmu; reklama na Baťovy výrobky, reportáže o Baťově městě a životě jeho zaměstnanců - pochopitelně rovněž s propagačním posláním, a instrukční filmy pro výcvik zaměstnanců různých resortů firmy."

Gürtlerův Malý filmový slovník⁶, spjatý svou genezí se Zlínem, je v otázce vzniku zlínské výroby nepřesný: v hesle ČESKOSLOVENSKÝ FILM uvádí:

"Ve Zlíně byl r.1926 postaven ateliér FAB zabývající se výrobou reklamních a krátkých filmů s vlastní laboratoří".

Spíše než o posunutí data vzniku jde o tiskovou chybu v datu, které má znít 1936 a týkat se kudlovského ateliéru.

Jaroslav Novotný vzpomíná⁷, že zadávání výroby pražským firmám svěřil Baťa asi roku 1929 Jaroslavu Pagáčovi, dosud redaktoru jednoho z baťovských časopisů; roku 1932, v době příchodu Novotného do Zlína, už existovalo filmové oddělení jako součást reklamního oddělení. Vedle vedoucího J. Pagáče zaměstnávalo dva "mladé muže" a bylo vybaveno dvěma kamerami značkou Erneman. Disponovalo také laboratoří, která byla většinou dřevěná, ale na svou dobu poměrně dobře vybavená. Její výsledky byly překvapivě kvalitní.

Přesné datum vzniku prvního filmového oddělení firmy Baťa pod vedením redaktora Jaroslava Pagáče není významným předělem v dosavadní praxi. Pagáč zadával pražským výrobám natáčecí filmy ze zlínského prostředí ještě jako redaktor zlínského tisku⁸.

I když dnešní vzpomínky většinou posunují vznik prvního filmového oddělení, existujícího jako malá součást reklamního oddělení firmy, do let 1928-29, k ustavení Pagáčova oddělení došlo zřejmě ještě r. 1927. Nasvědčuje tomu i článek z roku 1946 o počátcích zlínského filmu⁹, podle něhož už roku 1927 existovala filmařská buňka, kterou tvořili čtyři lidé vybavení Kinamem a Ernemankou. Pro rok 1927 také mluví vznik "Baťova žurnálu", který v tomto roce vyšel svými prvními čtyřmi čísly.

Založení dceřinné společnosti Bapoz (Baťovy pomocné závody, s. s. r. o.) v únoru 1927 nás nesmí mýlit. V době založení Pomocných závodů program nezahrnoval filmování, ale soustřeďoval rozsáhlou výrobní činnost koncernu, která se přímo netýkala výroby bot.

"Bapoz" se v záhlaví zlínských filmů objevuje až o deset let později, když tento už nepoužívaný "plášť" převzal pro své obchodní podnikání Baťův filmový ateliér. V lednu 1938 se ve výpisu z obchodního rejstříku objevuje rozšiřující zápis, že předmětem podnikání Bapozu je také "přijímání obrazu a zvuku na filmy, zpracování filmů a fotografií všeho druhu".¹⁰

Poněvadž se potřeba reportážních dokumentů a reklamních šotů stále zvětšovala, oddělilo se filmové oddělení na počátku třicátých let od reklamního a stalo se samostatnou účtující jednotkou.

Základní technické vybavení filmového oddělení tvořily dvě kamery (Klos se však odlišně domnívá, že jednou byla "šlechtovka" a druhou "belhauka"). Laboratoř byla vybavena kameninovými tanky a mohla zpracovávat jen němé filmy. Studio mělo ještě několik převíjecích stolů a jeden stůl Oviola pro stříhání.¹¹

Personální obsazení filmové jednotky tvořili čtyři lidé. Vedoucím byl Jaroslav Pagáč, dosavadní redaktor, ambiciózní člověk, který však neměl pro samostatnou uměleckou činnost předpoklady. Stykem s dojíždějícími filmaři se naučil práci s kamerou,¹² později se pokoušel některé snímky sám režírovat.

V tomto malém oddělení pracovali ještě dva baťovští "mladí muži" Josef Míček a Raimund Sysala. Převážně jako laboranti rozmnožovali kopie němých filmů, později začal Míček také pracovat s kamerou.

Čtvrtým pracovníkem filmového oddělení byl účetní.¹³ Ustavením filmové buňky a potom samostatného filmového oddělení se nic nemění na dosavadní praxi pověřovat výrobou reportážních filmů a reklamních šotů pražské filmové ateliéry, zejména AB a Host.¹⁴ Pro týdeníky amerických společností se natáčejí ve Zlíně atraktivní snímky, kupř. návrat Tomáše Bati z cesty kolem světa snímá kameramam společnosti MGM, společnost Fox natáčí kupř. cvičení zaměstnanců firmy Baťa.¹⁵

K filmování významných událostí ze života města a rostoucího Baťova závodu dochází ojedinele už na počátku dvacátých let. Existují filmové snímky starého Zlína z dob 1. světové války,¹⁶ dokumenty o volebních demonstracích a oslavách Prvních májů. Od roku 1927 a zvláště 1928 dochází k pravidelnému dokumentárnímu natáčení.

Filmové oddělení tehdy hraje zvláště roli prostředníka mezi firmou Baťa a přijíždějícími filmáři. Zve je do Zlína, uzavírá s nimi smlouvy, zajišťuje jejich pobyt ve Zlíně a dohlíží na výsledek natáčení.

Z dodaných negativů si potom připravuje němé kopie a stará se o jejich distribuci. Filmové oddělení tak tedy převážně fungovalo jako dispečink filmování ve Zlíně.

Podle Elmara Klose filmové oddělení po svém vzniku ještě vůbec nemělo kamery a omezovalo se na organizační a laboratorní činnost. Když potom na konci dvacátých let začíná natáčet některé němé dokumenty, je to jen zlomek celkové produkce, zadávané firmou Baťa. Praxe povolávat pražské filmáře a svěřovat jim v zakázce filmování potrvá ve Zlíně až do roku 1935.¹⁷

S odstupem doby se už jen těžce daří rozlišovat míru spoluúčasti zlínského oddělení na vyráběných dokumentech, případně jejich samostatnou produkci, ke které na sklonku dvacátých let docházelo. Přesvědčují nás o tom i některé dobové zprávy:

"Hvězdicovou jízdu aut do Luhačovic natáčelo také filmové oddělení Baťovo ze Zlína."

(1929)¹⁸

"Z filmového oddělení Baťových závodů; byly natočeny dva nové zdařilé filmy:

o nutnosti péče o nohu a o zájezdu Baťovců na dovolenou do Jugoslaviie."¹⁹

Většinou se však o skutečném autorovi aktualit nedovíme. Filmy této řady nesou vesměs jediné označení: Baťa, podle firmy, která je zadávala.

Filmové oddělení Baťa spolupracovalo s pražskými filmáři v nejružnější formě, nejčastěji při zadávání námětu, které se někdy rozšiřovalo až po dodání scénářového podkladu.

Hlavním úkolem filmového oddělení však bylo filmy rozmnožit a distribuovat. Film je z hlediska zaměstnanců oddělení

metrům zboží, jehož jsou povinni každoročně produkovat stanovené množství, podobně jako jiné jednotky Baťova závodu vyrábějí holínky či pneumatiky v určené kvantitě:

"72.390 m filmů bylo v roce 1931 vyrobeno ve Zlíně."²⁰

Vedle sumy, která zřejmě mechanicky sčítá metry vyrobených kopií, se ani neuvádí počet natočených titulů či množství originálního materiálu.

Do přelomu dvacátých a třicátých let spadají první pokusy Jaroslava Pagáče o samostatné natáčení. Zatímco rozsáhlejší reportáže, jakou byla kupř. aktualita President republiky návštěvou ve Zlíně a v Baťových závodech v červnu 1928 nebo Provolání Tomáše Bati k zaměstnancům (1928), natáčeji pro americké a pražské žurnály mimozlínští kameramani, začíná Pagáč s natáčením drobnějších snímků ze života koncernu a města.

Tyto časovosti se obvykle stávaly náplní Baťova žurnálu, jen ve výjimečných případech byly vydávány samostatně. O některých se domnívá historiograf českého dokumentárního filmu, že k zveřejnění nebyly určeny vůbec:

"Kromě Baťova žurnálu zpracovávali pracovníci filmového oddělení významné události v závodě pro podnikový archiv (některé z těchto snímků byly zveřejněny, např. Poslední cesta Tomáše Bati, 1932)".²¹

Jinde však toto natáčení pouze pro dokumentační účely nemáme potvrzeno, a tak je pravděpodobně, že většinu natočených materiálů, z nichž se pak stával přehledný, organizovaný a koncepčně doplňovaný podnikový filmový archiv (v Československu zjev dodnes neopakovaný), jejich tvůrci publikovali, nejčastěji jako součást Baťova žurnálu.

Periodikum Baťův žurnál vycházelo v letech 1927 až 1932 s ne zcela pravidelnou, průměrně čtvrtroční periodou. Šlo o shrnutí natočených aktualit s tematikou týkající se vývoje Baťových závodů nebo města Zlína. Baťovy žurnály byly

němé, většinou se skládaly z několika aktualit, někdy však byly vydány jako monotematické číslo, vztahující se k určité významné společenské události. Rozsáhlejší dokumenty byly vydávány buď samostatně, nebo v sestřihu v podobě monotematického žurnálu:

"Kino Olympia v Přerově promítá Baťův žurnál ze slavností 1.máje ve Zlíně."²²

Několik žurnálů je dodnes ve filmotéce uchováno a dává nám představu o námětové oblasti, z níž jejich redaktori čerpali, i o úrovni, kterou žurnál měl. Tematicky jde rozdělit jednotlivé příspěvky na budování závodu ve Zlíně a v nových místech, přestavbu města, budování komunikací, návštěvy významných lidí ve Zlíně, masová shromáždění - volební tábory, projevy ředitelů, První máje apod., sportovní podniky a tělocvičná vystoupení, mimořádné události (kupř.povodně), žánrové obrázky ze života Zlíňanů a reklamní připomínky Baťových výrobků a služeb. Nápadná je absence kulturní tematiky - Zlín na přelomu dvacátých a třicátých let prožíval ještě svoje střídme, pionýrské časy, kdy se jako na nepatřičný přepych hledělo i na umění. První výjimkou se staly některé užité formy umění, například funkcionalistická architektura, u nichž si kalvínské město ještě neuvědomovalo jejich estetickou funkci.

Ukázkou polytematického vydání je Baťův žurnál, č.17 (září 1930); ukazuje přeměnu bývalého zámeckého parku v městský, návštěvu několika důležitých hostů v podniku a sportovní zápolení "mladých mužů".

Jiný zachovaný Baťův žurnál (podle pracovního značení filmotéky č.4, což však nemusí odpovídat původnímu číslování) z konce dvacátých let ukazuje oslavy Prvního máje, které se ve Zlíně neobešly bez nákladných ceremonií. Žurnál nám podrobně ukazuje průběh této oficiálně chystané slavnosti: Zvláštními vlaky se sjíždějí dělníci, na vlcacích jsou nápisy o místě odbavení, nápisy Jedeme na slavnost a Vlak jen pro Baťovce, vidíme řazení průvodu. Průvod vychází z továrny a jde městem, jede v něm několik alegorických vozů, jeden z nich s velkou mapou s vyznačením Baťových prodejen v ČSR. Následují snímky ředitele závodů a J.A.Bati při projevech s tribuny.

Záběry řečníků jsou prokládány dlouhými titulky s úryvky jejich projevů. Film obsahuje záběry odpoledních zábav a nakonec titulek "Pan Baťa vás pozdravuje a prosí, abyste zůstali jeho zákazníky".

Stejně jako tento titulek byla těžkopádná i řeč žurnálu. Většinou je snímáno v celcích a velkých celcích, jednotlivé záběry trvají dlouhé vteřiny bez střihu, dochází k opakování už jednou užitých záběrů. Volba záběrového úhlu je nevynalézavá, většinou jde o čelní pohledy, zvyšující ještě staticčnost dějů.

O začátcích Baťova žurnálu nemáme přesnějších zpráv. Chronologizace Havelkova²³ klade první čtyři čísla do roku 1927, roku 1928 vyšlo 5 čísel (č.5-9), 1929 dokonce 6 (č.10-15), pak se odstupy opět zvětšují - roku 1930 vyšly 3 žurnály (č.16-18) a 1931 4 čísla (č.19-22).

Na počátku roku 1932 však vyšlo ještě alespoň jedno číslo. Vydání 23. čísla je nejen zaznamenáno dobovým tiskem^{24,25}, ale zachovalo se i jako monotematický žurnál pod názvem Zlín - město světla ve filmotéce.

Od zmiňovaného Baťova žurnálu č.4 (?) 23. číslo technicky pokročilo. Obrazová kompozice zdůrazňuje charakter zobrazovaného, zřetelně ho vyděluje z okolní reality, snímky vznikající částí výškových staveb dovolují sklon kamery, která stoupá po skeletech rodících se budov či z nich shlíží z ptačí perspektivy na lidské mraveniště kolem centrálního vstupu do závodů. Průhledy betonovými kostrami nehotových budov, pohledy shora na život města i četné podrobné záběry architektonických detailů obvykle panoramováním vyúsťují v celek okolní lesnaté krajiny. Podstatně se změnila zobrazovaná skutečnost: namísto ochotnického prvomájového průvodu městečkem s přízemními a jednopatrovými domky vidíme rozsáhlou přeměnu zlínského údolí, které se změnilo ve staveniště moderních komunikací a továrních, správních a společenských budov. Při večerním osvětlení se dříve vesnický Zlín neliší od moderních měst.

Batův žurnál byl určen pro vlastní potřebu zlínských kin a kin v okolí města, odkud pocházeli baťovští zaměstnanci, dále ho mohli vedoucí baťovských prodejen využívat jako doplňkového propagačního materiálu a nabízet ho kinům ve svém okolí²⁶.

Nejméně pětiletá existence Batova žurnálu je bez ohledu na jeho účelové zaměření a střídavou technickou hodnotu ojedinělým zjevem v našem filmovnictví, které zažilo periodika oborová, regionální, filmových výroben, ne však podnikový zpravodaj s veřejnou distribucí, předkládaný širšímu obecenstvu, nejen zaměstnancům.

Periodikem svého druhu se staly i každoročně vydávané reportáže ze zlínských oslav Prvního máje. Existují ojedinělé filmové doklady o prvomájových akcích před rokem 1925, od roku 1928 však dochází k vydávání reportáže pravidelně. Původní název 1.máj, svátek práce v Baťových závodech, užívaný v letech 1928 až 1934, se mění na 1.máj ve Zlíně (1935-1937). Metráží se reportáž pohybuje nejčastěji kolem 400 metrů, a to jak u původních němých vydání, tak u zvukových filmů. Hranicí mezi němým a zvukovým obdobím filmů o Prvních májích tvoří roky 1933 a 1934, kdy vyšly vždy obě verze, němá i zvuková. Podle vzpomínek E.Klose natáčela První máje pražská společnost AB. Němou kopii vydávalo oddělení J.Pagáče. Novinová zpráva z 5.května 1933 je zároveň dokladem o pohotovosti filmového oddělení:

"Filmy z letošní oslavy Svátku práce byly sestaveny dva, němý a zvukový. (...)
Němý se už promítal."²⁷

Baťovská propagace s oblibou přisuzovala sídelnímu městu koncernu, které se od základu změnilo a ztotožnilo s potřebami firmy, přívlastek Zlín - město práce. Práce se stala ústředním symbolem spojení dělnických mas s vedením koncernu, samotný pojem práce se pozvedl na nejvyšší místo ve zlínské reklamní terminologii. Proto nás nepřekvapí okázalé a oficielně připravované ceremonie v den 1.máje, z něhož chtěl Baťa udělat

nejvýznamnější sváteční den v roce, festival síly podniku.²⁸ Převzetím organizace oslav firmou se z Prvního máje stala apolitická fidlovačka. Zlínské prvomájové oslavy ztratily protestní charakter, přestaly být demonstrací dělnictva za zlepšení pracovních podmínek.

Filmové dokumentování města a koncernu dochovalo řadu cenných snímků. Zachoval se (jediný) zvukový film²⁹ s projevem ráčkujícího, dialektem hovořícího zakladatele firmy Tomáše Bati, pocházejícího z nezjištěného originálu, který časově předchází zvukovou reportáž o Prvním máji 1933. Zvuková složka vylučuje možnost zlínské provenience dokumentu.

Zakladateli koncernu bylo věnováno ještě několik reportáží. Dochovalo se nám torzo dokumentu z cesty Tomáše Bati do Indie, obsahující popis zastávek u filiálek v Egyptě a Palestině. Jeho přílet natáčeli místní filmaři, tato výprava neměla vlastního kameramana. Nafilmován je také přílet této letecké výpravy na jaře 1932 na otrokovické letiště u Zlína, zřejmě poslední filmová reportáž o Tomášovi Baťovi, natočená za jeho života. Filmová biografie zakladatele firmy je brzy nato uzavřena němým filmem Pohřeb Tomáše Bati.

Rodina vlastníci podnik patřila k propagátorům letectví a letecké dopravy a touto její sympatií kupodivu neotrásla ani smrt Tomáše Bati. Odrazem této záliby se stalo několik reportáží o letectví: film o leteckém dnu v Otrokovicích 1933³⁰, aktualita z leteckého dne v Žilině téhož roku, reportáž Dobývatele vzduchu z plachtařských závodů v Rané u Loun (1934).

Péči o mládež dokumentovaly aktuality Slavnost průmyslového dorostu ve Zlíně v r. 1933 (němá), Sportovní slavnost Baťových mladých mužů a žen (1934), zachycující baťovský Den sportu a tělovýchovy - ta byla dodatečně ozvučena a vyrobena v několika jazykových verzích,³¹ a film Péče o chrup školní mládeže ve Zlíně (1934), který byl natočen na stomatologickém oddělení Baťovy nemocnice.³²

K výčtu titulů, které jsme shrnuli podle nejčastěji se opakujících témat, nemůžeme přidávat charakteristiku těchto

dokumentů. Filmy se v původní podobě neuchovaly, jen někdy tušíme, při promítání nepřesně označených Baťových žurnálů, že jde o úryvky z nich.

Většinu dokumentárních filmů natáčeli ve Zlíně pražští autoři, ale některými z těchto dokumentů začíná vlastní tvorba zlínských filmařů. První zlínskou filmovou instruktáží se stalo školení pedikérů, filmem roku 1933. Film se nezachoval, ani se nepodařilo zjistit, pod jakým názvem měl být vydán. Nejvíce se o filmu, jenž byl svým žánrem v československé kinematografii novinkou, dovídáme z tiskového ohlasu natáčení. Nejobjektivnější informaci přináší domácí týdeník Zlín pod názvem Vyučování filmem:

6.000 m dlouhý film je natáčen ve filmovém oddělení Baťových závodů. Stane se ústředním bodem učební osnovy kursu pedikérů. Obsahuje úvod šéfa, přednášky lékařů, technologii pedikury, obchodní přednášku aj.³³

Tentýž časopis tiskne po dvou týdnech fotografii s podtitulkem, že se "natáčí film určený ke školení pedikérů v Baťových prodejnách,"³⁴ a o dalších 14 dní později přináší zprávu, že film je hotov.³⁵ Podle popisu můžeme s určitostí tvrdit, že šlo o film zvukový. Zlínští filmaři nebyli roku 1933 ještě zvukovou aparaturou vybaveni, takže podíl filmového oddělení zřejmě spočíval v rozvržení látky a zadání výroby, zatímco vlastní film natočila podle informace Lidových novin³⁶ společnost AB. Za režiséra snímku označují krajské Neworské listy³⁷ vedoucího Baťova filmového oddělení Jaroslava Pagáče, ale jejich formulace ("v režii J. Pagáče") nevylučuje možnost, že mají na mysli finanční režii, producenství. Podle vzpomínek E. Klose byla filmová instruktáž o pedikérství při prvním předvedení kritizována a nebyla nakonec vydána. Klos potvrzuje, že film natáčela v zakázce pro Baťu pražská společnost AB.³⁸

Film pro školení pedikérů nebyl jednoznačně instrukčním snímkem, obsahoval vedle technologického popisu také odborné přednášky (dokonce i úvodní projev hlavy podniku), typické pro vyučovací film. Jeho příprava a pozoruhodná dimenze (6.000m) svědčí o trvající síle Baťových podniků, které vyšly z těžkého krizového období bez vážnějšího ohrožení svého dynamického rozvoje. Příprava instrukčně-vyučovacího filmu pro zaškolení personálu prodejen dokazuje zavádění progresivních metod ve všech pracovních sférách Baťova trustu. V dějinách československé kinematografie do roku 1933 nenajdeme příklad takového využití filmu. V tom je cena filmu pro školení pedikérů bez ohledu na jeho dnes už neznámou kvalitu. Byl to první instruktážní film vyrobený pro potřebu Baťových závodů a zdá se, že i první filmová instruktáž v Československu vůbec.

Vznik instruktážního filmu o pedikúře, který byl roku 1933 vyroben, je ve zlínské produkci důležitou novinkou, která však zůstala v prvním období zlínského filmovnictví (do roku 1935) osamocena. Vedle reportážního dokumentu, o němž jsme hovořili, byla hlavním úkolem filmového oddělení a jedním z důvodů, proč vzniklo, filmová reklama.

Filmové oddělení Baťových závodů se na přelomu dvacátých a třicátých let přestává projevovat jen jako poloamatérská buňka, mající za úkol dokumentovat současný velkorysý rozvoj trustu. S filmovou reklamou se setkáváme poprvé roku 1930. V ní dosáhne zlínské filmovnictví o několik let později jednoho ze svých vrcholů. S jasným propagačním záměrem byly publikovány i dokumenty vyrobené filmovým oddělením. Vždyť fakta, že Tomáš Baťa může poslat své zaměstnance na dovolenou do Jugoslaviie³⁹, že firma zakoupila dosud soukromý zámek ve středu města a přeměnila jej na klubovny, zatímco okolní zahrada byla změněna ve veřejný park a předána zlínským občanům (Baťův žurnál č.17), to všechno byly skutečnosti propagačně účinné. Dosud se však jen sporadicky objevují šoty přímo upozorňující na novinky v sortimentu nabízeném Baťovým koncernem. Tyto připomínky Baťova zboží a služeb jsou zatím zahrnovány do jednotli-

vých čísel Baťova žurnálu (kupř. je v něm roku 1930 popisováno otevření a činnost Domu služby na Václavském náměstí v Praze).

Prvním čistě reklamním snímkem je němý film Šetřte svých nohou (1930). Jednoduchá anekdota o kulhajícím, o hůl se opírajícím muži, jenž po odchodu z Baťova pedikérství pružně odchází, ve svém středu obsáhla ještě stručný popis obsluhy, oddělený titulky s reklamními slogany. Na konci filmu se objevuje ochranný znak firmy - slovo Baťa napsané tučnou groteskovou sazbou - v kruhu, který se otočením podle svisklé středové osy zploští do svislé čáry a opět rozestře do původního čelního průmětu prstence s nápisem uprostřed. Takto animovanou ochrannou značku budeme vídat jako tečku za většinou baťovských reklamních filmů.

Film Šetřte svých nohou můžeme považovat za první reklamní snímek zlínského obuvnického koncernu. Paradoxně k předchozímu zjištění označeném propagačním náboji v prvních zlínských dokumentech můžeme u Šetřte svých nohou (film se zachoval) hovořit o dokumentační ceně této reklamy. V pouhých 150 metrech filmu zahlédneme funkcionalistický exteriér nové baťovské prodejny, její vnitřek s účelovým, standardizovaným vybavením, a jsme seznámeni s kvalitou a cenou nově nabízené služby. (Titulek: "Předplatné na 20 návštěv 50 Kč").

Jě obtížné zjistit autory filmu Šetřte svých nohou. Zachovaná kopie nemá úvodní titulky a lze se domnívat, že je neměl ani originál. Filmařská jistota reklamního snímku Šetřte svých nohou nás vede k domněnce, že jej natočili nezjištění pražští filmaři v zakázce pro Jaroslava Pagáče.

Po snímku Šetřte svých nohou začínají zlínští reklamní vedoucí pravidelně využívat filmu k rozšíření dosavadní baťovské propagace. Nezachovalo se nám mnoho snímků z tohoto období, ze zachovaného filmového materiálu můžeme soudit, že filmové oddělení zadávalo většinu výroby jako zakázku pražským výrobcům. I z tohoto důvodu se tyto reklamy svou nápaditostí a řemeslnou úrovní neodlišují od průměru. Titulově následují v letech 1931

až 1933 reklamní snímky Zbavte nás starostí, Nepostradatelné maličkosti, Do přírody, Teplo domova, Karneval a čtveřice Jaro, Léto, Podzim a Zima, u níž můžeme z názvu usuzovat na nabízený typ sezónní obuvi. Jmenované reklamní snímky svou délkou zůstávaly zpravidla u padesáti metrů, jen blíže nespecifikovaný film Naše další služba měří 610 m. (Nejde-li o omyl, můžeme z délky usuzovat na podrobný popis služby, který vedle reklamního účelu sloužil i jako instruktáž). V krátkém sdělení tyto filmy navodily situaci vyjádřenou titulem, načež bez jiné dramaturgické souvislosti ukázaly odpovídající nabídku baťovského zboží v ateliérovém prostředí. Hranice mezi v areálu snímáním expozicí a ateliérovou přehlídkou ("revue") zůstávala očividná^a svědčila o nevynálezavosti a lacinosti těchto katičkových reklamních snímků. Tak kupř. obsahem filmu Zima je několik záběrů nohou běhících se do špinavého, tajícího sněhu, prostřihem se objevují detaily nohou v nových zimních Baťových modelech, kaširované padání ateliérového sněhu a závěrečný znak firmy na otáčejícím se terči.

Všechny filmy, o nichž jsme nyní hovořili, byly natáčeny jako němé. Zatímco mezi dokumenty se stala mezníkem mezi němou a zvukovou érou reportáž z oslav 1. máje 1933, zvukové reklamní filmy o Baťově obuvi se objevují až roku 1934.

První zvuková reklama na Baťovy výrobky byla natočena k Novému roku 1934 v ateliérech AB na Barrandově^{40, 41}.

Posel míru skrývá v titulcích svého autora pod zřejmým kryptogramem K. Nitram, zpětně čteno Martin K. Vzpomínky Elmaňá Klo-se⁴² a znamenité režijní vedení herců dosvědčují, že režisérem reklamy byl Martin Frič. Oba protagonisté jsou v titulcích představeni jako A. Mannová a J. Borey a poznáme v nich Adinu Mandlovou a Vladimíra Borského.

Technické novinky - zvuku - příběh bohatě využívá. Většinu filmu vyplňuje manželská hádka nad botami nevhodnými ke společenskému oblečení. Ukončí ji příchod poslíčka, který přináší

chybějící plesové střevíčky jako novoroční pozornost Baťovy prodejny. Poněkud násilné pointování nepravděpodobným happy-endem ukazuje, že se scenárista reklamy nevyrovnal jejímu režisérovi. Ten nechal postavy hovořit mluvným jazykem a oba protagonisty vedl k nepatetickému, střídmemu a živému hraní. Skeč je natočen v jediné dekoraci.

Život v Baťových závodech ve Zlíně byl poháněn vysokými odměnami, vypisovanými za rychlé splnění zadaných úkolů. Dokazuje to i soutěž na scénář reklamy na punčochy, vypsaná časopisem Zlín brzy po natočení Fričova reklamního filmu. Soutěž je dotována dvěma tisíci korun, soutěžní návrhy však musejí být odevzdány do týdne. "Vyžaduje se námět vtipný a poutavý, spojený s humorným dějem. Reklamní účel musí být zřejmý teprve na konci filmu."⁴³ Skutečně se za čtrnáct dní dovídáme výsledek a za dva měsíce dojde k natáčení. Cenu za libreto pro reklamní film dostalo celkem sedm autorů, z nichž nejvíce byl oceněn Sl.Zapletal.⁴⁴ Podle jeho námětu se ve Zlíně natáčí němý snímek Zmýlená neplatí (na jehož režii se podílel Jaroslav Novotný), současně už dochází k natočení zvukové verze v Hostivaři. Baťovy levné punčochy tak propaguje i Nový pan ředitel. Pod vedením režiséra Svatopluka Innemanna a před kamerou Jana Stallicha si titulní roli zahrál Čeněk Šlégl.^{45,46}

Dvojice filmů Zmýlená neplatí a Nový pan ředitel je v dvojím ohledu charakteristická pro situaci zlínského filmovníctví v roce 1934: U pražských výroben Baťa zadává výrobu zvukových filmů, vedle nichž se však ještě tento rok vyrábějí němé reklamní filmy, současně se ukazuje rozdělení činnosti filmového oddělení firmy Baťa, které dosud převážně zadává výrobu náročnějších snímků (a všechnu zvukovou produkci) ateliérům AB a Hostivař, současně už činí pokusy o vlastní natáčení, a to nejen reportážních či dokumentárních snímků.

Zda můžeme zařadit mezi reklamní filmy snímek Protest, natáčený zlínskými filmaři, není už zcela jasné. Němý film Protest se nezachoval, dochované zprávy^{47,48} o něm hovoří jako o pětiminutové reklamě na správkárny obuvi, která byla natočena dokumentaristickým způsobem. Ukazovala reportáž z masového shromáždění na novém zlínském náměstí a nakonec se divák dověděl motiv demonstrace: tábor lidu protestoval proti údajnému zrušení správkáren obuvi.

V tomto období však skutečně došlo k ohrožení existence Baťových správkáren obuvi. Na nátlak obuvníků, obuvnických továrníků a jejich zájmových organizací, kteří nemohli v konkurenci moderně a jednotně vybavených Baťových opraven obstát a hromadně docházeli k úpadku, připravovalo ministerstvo obchodu zákonné opatření, které by Baťovy tovární správkárny omezilo.

Na obranu proti této ospově zákona zorganizovala firma Baťa v září 1934 velkou protestní akci, do níž zapojila všechny své zaměstnance, obchodní partnery i zákaznické řady.⁴⁹

Zdá se tedy, že film Protest byl skutečně reportáží z organizovaného mítinku, která měla posloužit propagaci zájmů Baťova koncernu. Zřejmě z tohoto důvodu byl snímek ve Věstníku ministerstva vnitra deklarován jako reklamní.

Užitím kreslené sekvence je pozoruhodný reklamní film Slon zachránce z roku 1934. Natočil jej v ateliéru Host pražský kameraman Josef Bulánek na námět a pod režijním vedením Jaroslava Pagáče, který je v titulních filmu skryt pod exoticky znějícím pseudonymem J.Ros-Aga (JaROSLav PaGÁČ). Scenaristická, režijní i obrazová úroveň filmu jen stěží dosahuje průměru, významná je však spolupráce s výrobnou Ire-film manželů Karla a Ireny Dodalových.

Střední částí jednoduchého sentimentálního příběhu o nemocné holčičce, kterou uzdraví teprve Baťovy gumové hračky, je její sen. Je pojat jako kreslená honička děvčátka a řady exotických zvířat, na jejímž konci je figurka děvčete zachráněna slonem. Nepravděpodobným ostrým střihem se znovu ocitáme v hraném příběhu: nemocná holčička spí a objímá gumovou hračku. Sama kreslená vložka je animačně bohatá, její pohyb není omezen na jednu rovinu, i pozadí je zabydleno hýbajícími se postavami zvířat. Výtvarným a animátorským stylem připomíná rukopis bratří Fleisherových.

Současně je však očividná stylová a obsahová nespojitost mezi hranou a kreslenou částí filmu, tvrdé prostřihování obchodního regálu se seřazenými hračkami na úvodní záběr kreslené části, či už zmíněný přechod ze snu do hraného dovětku. V obou případech se autoři filmu snaží pohnutým střihem vytvářet zdání identity zobrazovaných předmětů a osob.

Možné vysvětlení nalézáme ve svědectví Hermíny Týrlové⁵⁰, která zůstala ještě po založení Ire-filmu spolupracovnicí Dodalovou. Podle jejích vzpomínek se Karel Dodal učil na amerických groteskách a ve svých reklamách je kopíroval. Dosáhl brzy značné řemeslné jistoty, aniž mu zprvu šlo o uměleckou původnost. Přijmeme-li tento předpoklad, můžeme se domnívat, že stavba snímku Slon zachráncem vyšla z existujícího kresleného materiálu, k němuž byly přiklesle-ny jen počáteční záběry. Jednoduchý hraný příběh byl vymyšlen dodatečně.

Film Slon zachráncem asi znamená první užití animované kinematografie zlínskými filmaři, i když v tomto případě zůstali jen zadávající produkční společnosti.

Elmar Klos se domnívá, že film Slon zachráncem natočil v Hostu výrobce Oldřich Kmínek a roli děvčátka sehrála jeho dcera.⁵¹

Druhým příkladem využití kresleného filmu pro reklamu firmy Bata je nedotovaný kreslený film Naše děti. Film nemohl vzniknout v dosud nevybavených laboratorních zlínského filmového oddělení, jeho titulky uvádějí jako producenta Karla Müllera v Praze-Strašnicích a firmu Patriafilm. Na rozdíl od filmu Slon zachráncem nejde o vsazení jediné animované sekvence do pravého příběhu, ale o koncipovaný kreslený reklamní film.

V kresleném příběhu dvou panáků a psa se neustále obměňuje jediné téma: ničení obrovských bot, které mají obě postavičky obuty. Šlapou na střepy, kopou do kamenů, perou se se psem, který je do bot kouše, nechávají se táhnout na laně autem... Jejich boty se krabátí, špiní, mračí se, nakonec otevírají zubaté tlamy. Naříkající matce panáčků vyřeší starosti Baťova opravna. Velké trojrozměrné kapitálky Baťa se zvedají na obzoru v posledním záběru filmu.

Fabule příběhu není bohatá, jde jen o variace, směřující k společné závěrečné poučce. Stručně jsme ji popsali jako důkaz dramaturgického propojení obsahu snímku s reklamním zadáním. Vědomé určení filmu pro propagační účely Baťových správkáren však přesto není jednoznačně prokazatelné. I Naše děti by mohly být znamenitě vybranou součástí zahraničního kresleného filmu s dokonale a homogenním způsobem připojenou reklamní výzvou.

Výtvarné pojetí postav filmu Naše děti vychází z dobového komisu: charakteristická je ostrá karikatura, deformující postavy v anatomických poměrech, která však zůstává popisná a bez jednotlicí výtvarné stylizace či metafor. (Nabízí se srovnání s tehdy populárním obrázkovým seriálem s postavami typu Pepiny Rejholcové.) Důležitým rysem animace je antropomorfizace předmětů; panáčci utíkají před vlakem, který je chytá svým kouřem jako lasem, lokomotiva koulí očima a zvedá ochranou mříž jako obrovská ústa.

Podobně jsou lidské vlastnosti přisouzeny i botám obou hrdinů filmu. Nejpozoruhodnější na filmu Naše děti je však jeho zvuková rovina. Film neužívá mluvené slovo, uslyšíme jen naznačené interjekce ve vypjatých momentech: výkřiky strachu před dojíždějícím vlakem, matčin křik nad rozbitými botami. Podobně slyšíme i "řeč", nejenom reálné zvuky předmětů: oddychování vlaku, nárek ničených bot. Toto akustické naznačení dialogu na nás dnes zapůsobí svým zřetelným odvozením z deformované skutečnosti (podobně jako výtvarné pojetí postav filmu) nepříjemně naturalisticky, křečovitě, nad to je jich užito v nadbytečné intenzitě a množství. Absence národního jazyka měla i praktický účel: dovolovala užití reklamního snímku ve všech zahraničních filiálkách firmy.

Mnohem výrazněji než ilustrativních ruchů a náznaků řeči se ve filmu Naše děti užívá hudby (skladatel F. Kerten). Jednotlivé gagy jsou animovány přesně na její takty. Taneční melodie úvodní scény, kdy obě figurky poskakují po kolejích a netuší ještě nebezpečí příjíždějícího vlaku, se stala leitmotivem celého filmu.

Věnovali jsme tolik místa kreslené hudební grotesce Naše děti proto, že znamená v naší řídké produkci kresleného filmu před rokem 1945 ukázkou účelového výrobku, který přes nedostatek stylistické výraznosti dosáhl také řemeslné dokonalosti.

Ve filmografii baťovských reklam nenacházíme mimo filmy Slon zachráncem a Naše děti jiné doklady o užití kresleného filmu. Předností kresleného filmu v reklamě byla zřejmě jeho nespjatost s národním prostředím, neurčité zeměpisné zasazení, které spolu se zvukovou stopou bez dialogů dávalo filmu mezinárodní charakter. Pro koncern s větvemi

ve většině světadílů, jímž se firma Baťa ve třicátých letech stala, byla internacionalita nutnou podmínkou. Nevýhodou kreslené reklamy však byla její nákladnost a dlouhá výrobní lhůta. U sezónního a změnám tvaru podléhajícího zboží, jakým jsou boty, nedovolovala popisovat tvar zboží.⁵²

Oba kreslené filmy byly ovšem značně výjimečné mezi konvenčními reklamními snímky, které se v první polovině třicátých let natáčely pro firmu Baťa. Typickou ukázkou tohoto zboží je kupř. film Nezapomněli jste něco? (někdy je citován jako Nezapomněli jste na něco?⁵³), vyrobený v polovině roku 1934 na Barrandově. Nevybočuje z užitého propagačního způsobu, užívajícího krátkých hraných scének, a svou nízkou realizační úrovní ukazuje na stav tehdejší československé reklamní tvorby.

S touto nedostatečnou úrovní propagace svého zboží se prozatím firma Baťa spokojovala. Na počátku třicátých let město Zlín a Baťovy závody rychle rostou. V čele podniků stojí jejich zakladatel a majitel Tomáš Baťa. Na vedoucích pozicích se dosud udržuje zakladatelská generace řídících pracovníků, kterou tvoří členové místních patricijských rodin. Jsou to podobně jako šéf samoukové, na rozdíl od něho však bez mimořádného organizačního talentu a obchodnické velkorysosti. Zlín tehdy žije asketicky střídmým životem, na jeho území kupř. platí faktická prohibice. Konzervativní vrstva starých řídících pracovníků hledí nevraživě na nově přicházející zaměstnance-odborníky, zvláště na intelektuály.⁵⁴ Zlín na začátku třicátých let ještě není ani sídlem okresních úřadů, v závodech zatím pracuje jen minimální množství úřednictva a technické inteligence, řízení koncernu s celosvětovým významem je dosud v rukou selfmademanů.

Mimořádná hospodářská síla Baťových závodů si brzy vynutí rozvoj nadstavbových jevů. Časově tato změna poměrů, která ovšem byla postupná a dlouhotrvající, odpovídá změně ve vedení podniku. Roku 1933 tragicky umírá Tomáš Baťa. Do čela podniků se dostal jeho nevlastní bratr Jan A. Baťa. Od svého nástupu tato ctižádostivá, nevyrovnaná osobnost usiluje svými velikášskými činy překonat legendu, která obrostla skutečné zásluhy zakladatele podniku. Některé nápady nového šéfa se musely ve své době zdát až chorobně nadsazené a neuskutečnitelné. J. A. Baťa však dokázal přetáhnout specialisty nejrůznějších oborů, které lákalo hmotné zajištění všech projektů. Systém finanční odpovědnosti, kterým byly vázány všechny jednotky koncernu, pak se zmíněnými personálními a materiálními předpoklady dokázal, že většina záměrů Jana A. Bati se realizovala. Jeho podnikatelský rozmach zastavila až druhá světová válka.

Jednou z oblastí, v níž došlo ve Zlíně zdánlivě bez dostatečných předpokladů k náhlému rozkvětu, se stala ve druhé polovině třicátých let také kinematografie. Zárodky těchto pronikavých změn najdeme už v době nástupu Jana A. Bati do čela závodů. Teprve on totiž pochopil, že k udržení tempa rozvoje bude zapotřebí vzdělaných a schopných lidí.

Začínají se proměňovat také způsoby reklamy Baťova zboží. Namísto dosavadní "papučářské", rodinně-živnostnické reklamy, která prosazuje naturalisticky popisné kresby bot, u nichž se posuzuje vykreslení jednotlivých detailů, se začíná objevovat výtvarné pojetí reklamního plakátu, zjišťuje se reklamní účinnost jednotlivých forem propagace, jejich vztah k odbytu.⁵⁵

Do Zlína se k práci s filmem dostávají noví, mladí lidé.

Roku 1932 přichází do Zlína odborný učitel Jaroslav Novotný⁵⁶. Stává se učitelem Masyrykovy pokusné měšťanské školy, kde je mu svěřeno zajišťování "světelných vyučovacích pomůcek" - rozuměj diapropojekce a film. Novotný už v době před svým příchodem do Zlína užíval diafilmu pro vyučování a začal amatérsky točit filmy. V Pokusné škole je vyvázán z povinnosti vyučovat, mimo svou základní činnost vede fotografický kroužek a spravuje dobře vybavenou laboratoř. Na počátku třicátých let se ještě nemůže sám odvážit natáčení školních filmů, ale jeho zájem ho přivádí do okruhu filmařů Baťových závodů.

Poprvé se s jeho jménem setkáváme v souvislosti s němým reklamním filmem Zmýlená neplatí (1934), jehož byl spoluautorem⁵⁷. Na sklonku téhož roku natáčí film Jak žijeme a pracujeme na pokusné měšťanské škole ve Zlíně.

Dlouhý titul snímku dostatečně informuje o obsahu tohoto úzkého (16 mm) filmu⁵⁸, kterým můžeme rozšířit naši řadu reportážních filmů filmového oddělení o další dokument seznamující se životem zlínských mladých lidí. Film obsahoval scénu zachycující J.A.Baťu hovořícího ke školní mládeži⁵⁹. Z dnešního hlediska cennější jsou jeho informace o nových školních budovách, o koedukovaných třídách, o vyučování prací ve školních dílnách a na jejích pozemcích, o pokusných vyučovacích způsobech, a prostorných tělocvičnách...

Film Jak žijeme a pracujeme byl bohatý nejen obsahově, ale nepochybně i obrazově. Nedochoval se, a tak o kompozici jeho obrazů usuzujeme z řady statických fotografií, které Novotný otiskoval v pozdějších letech v časopise Objektiv s poukazem, že jde o snímky z filmu Jak žijeme a pracujeme.

Od roku 1935 se Jaroslav Novotný těsně přidržuje k novým mužům zlínského filmu, po jejich boku natáčí několik filmů, sám pak pracuje zvláště na filmech školních a naučných a zasazuje se o rozvoj školské kinematografie v Československu.

Od roku 1933 do Zlína pravidelně dojížděl mladý filmový nadšenec Elmar Klos. Spolupracoval s redaktorem Baťova tisku Antonínem Cekotou, pro něhož psal pražský sloupek. Současně z Prahy posílal kritiky nově uveřejněných filmů. Některé z kritik vyšly v časopise Zlín, hlavně však sloužily jako opora pro sestavování programu v Baťově kinu. Klos přijížděl asi měsíčně z Prahy do Zlína a s vedoucím zdejšího kina Vondráčkem sestavoval promítací plán na příští měsíc.⁶⁰

Se jménem Elmara Klose je spojena historie dvou verzí jubilejního filmu ke 40. výročí existence firmy Baťa. Scénář filmu Baťa - 40 let, 1894-1934 seřadil tradičním způsobem významné události z dějin firmy. Autoři film natočili jako kombinovaný sestřih dokumentárních úryvků a nově inscenovaných příběhů z historie. Sama tato koncepce byla původcem neúspěchu, vedle poutavých autentických záběrů Zlína z dob 1. světové války, budování ve 20. letech či dokumentů z doby krize působí hrané (co horšího, přehrávané) quasihistorické výjevy směšně. Kalendářové příběhy o otci Baťovi, jenž věští slávu svým synům, o bohatých městkách a chudých dětech na trhu, atd., zdůraznily nevhodnost ateliérových částí v tomto stříhovém dokumentu. Film, jenž byl zřejmě točen nákladněji, než ostatní dokumenty nebo reklamy z tohoto období, je zřejmým neúspěchem. Zvukový doprovod a zvláště hrané kontaktně snímané scény se připravovaly v pražských zvukových ateliérech, podle svědectví Práva lidu na Barrandově.⁶¹

Původní film Baťa - 40 let, 1894-1934 se dodnes zachoval ve filmotéce, takže se můžeme přesvědčit o jeho slabé umělecké úrovni. Jen unikátní dokumentace skutečné zlínské minulosti, obsažená v archivních vsuvkách, vzbuzuje naši pozornost.

O tomto filmu Baťa - 40 let se traduje historka, že při hlasité kritice z úst Elmara Klose vzápětí po projekci byl Klos ředitelem podniků Čiperou vyzván, aby film s tímto námětem natočil znovu a lépe⁶². Klos nabídku přijal a skutečně film natočil. I když už Klos určitou zkušenost při natáčení reklam pro Baťu získal (natočil už podle vlastního svědectví několik propagačních filmů⁶³), přece jen bylo přijetí nabídky ředitele Čipery značně odvážné. Na přípravu filmu zbývala velmi krátká doba, asi jen jeden měsíc. K výročí musel být film hotov. Současně se začátkem natáčení musel Klos podle vlastních vzpomínek složit kauci 4000 korun pro případ, že by roztočený film nebyl schopen dokončit. Naproti tomu dosáhl^{tal} příslib odměny 14 tisíc korun, když jubilejní film včas a kvalitně dokončí.

Klos pojal film jako konfrontaci dvou světů: Prahy, pod jejímiž mosty tehdy spali nezaměstnaní, a Zlína, moderního města s vysokým standardem životní úrovně, města, které nepoznalo nezaměstnanost. Film byl postaven na komentáři. - v krátkém čase se nedalo dostatečně obrazově natáčet. Základním motivem filmu byla odpověď na položenou otázku, proč před branami Zlína končí nezaměstnanost; film opakoval baťovskou myšlenku, že krize a nezaměstnanost jsou výsledky strachu ze ztrát, nedostatečné odvahy krizové jevy řešit. Město Zlín sloužilo jako živý důkaz, že krize neponikne tam, kde tato podnikatelská odvaha nechybí.

S Klosem na nové verzi jubilejního filmu Baťa - 40 let spolupracoval kameramansky Alexander Hackenschmied a skladatel E.F.Burian. Dotáčely se vlastně jen doklady ne-

zaměstnanosti v Praze (kupř. nocležníci pod Hlávkovým mostem) a několik efektních záběrů rozestavěných budov v novém Zlíně. E.F.Burian doprovodil záběry nezaměstnanosti bluesovým motivem a zlínský kontrapunkt veselým moravským motivem.

Pro toto příznivé srovnání úspěšného Zlína s vyčerpanou Prahou, které potvrzovalo správnost jejich činnosti, přijali představitelé Baťových závodů druhou verzi filmu ke 40.výročí firmy příznivě. Klos si tak otevřel cestu k další filmové práci v angažmá u firmy Baťa.

Druhá verze se nezachovala, patrně shořela spolu s jinými staršími materiály při požáru filmového atelieru v Kudlově roku 1944.

Shrňme, že v prvním období existence filmového oddělení Baťovy továrny je jeho prvním samostatným vystoupením dokumentace růstu závodu, která má spojovat rozptýlené zaměstnance koncernu, informovat je o dění v zlínském centru. Při prudkém rozvoji Baťova koncernu a nevšedních výsledcích jeho budování, které nezastavila ani hospodářská krize, byly v době svého vzniku filmy ze zlínského prostředí také propagačním materiálem.

Žánrově jsou prvními zlínskými filmy dokumentární snímky - aktuality, obsáhlejší reportáže a filmy určené pouze podnikovému archivu. Tyto materiály jsou od roku 1927 řazeny do Baťova žurnálu, jenž od tohoto roku vychází zhruba čtvrtletně až do začátku roku 1932.

I když jsou už i tato periodika doplňována drobnými propagačními materiály o výrobních a službách Baťovy firmy, samostatně se reklamní filmy vydávají až od roku 1930. Jejich realizace je většinou zadávána pražským filmovým výrobcům, kteří je pak natáčejí konvenčním způsobem, vlastním tehdejší československé filmové reklamě.

Určité odlišení znamenají dva snímky, které užily kresleného filmu (Slon zachráncem, Naše děti). Tradiční filmové reklamy tohoto období se skládaly z ateliérového výstupu několika herců, kteří v krátkém příběhu užívali, nebo postrádali propagované zboží. V závěru se ukazovala přehlídka nabízených vzorů zboží, obvykle bez spojitosti s předešlým příběhem. Součástí tohoto schematu se stal po zavedení zvukového filmu také verbální popis nabízeného zboží.

Tradici instrukčního a vyučovacího filmu zahajuje obsáhlý filmový materiál vyrobený roku 1933 pro školní pedikérů Baťových prodejen.

Zájem vedení koncernu o propagaci Zlína v celovečerním filmu dokazuje jednání zástupců společnosti AB M.Havla, ing.Reichela a J.Schmitta ve Zlíně na jaře 1933, ještě před smrtí Tomáše Bati, o nikdy neuskutečněném hraném filmu z Baťova prostředí^{64,65}.

Filmové oddělení, vedené bývalým redaktorem baťovského tisku J.Pagáčem a minimálně personálně obsazené, převážně svěřovalo výrobu filmů jiným výrobcům a samo jen rozmnožovalo a distribuovalo vyrobené kopie. V omezeném rozsahu se podílelo na výrobě dokumentárních snímků menšího významu. Většina filmů, vydaných v tomto období pod hlavičkou firmy Baťa, byla vytvořena v zakázce pražskými tvůrci a společnostmi.

Svou úrovní jsou filmy z let 1927 až 1934 spíše účelovými řemeslnými výrobky než uměleckou tvorbou. V sumě nepřesáhly svou kvalitou poměrně nízký průměr tehdejší zakázkové (obvykle reklamní) výroby. Cena tohoto řemeslného období ve vývoji zlínského filmovnictví tkví v několika jedinečných editorských a distribučních činech, dále ve shromáždění cenného pomocného historického materiálu - archivních filmů, nikoli však v úrovni samotných filmů.

II.kapitola

PŘÍCHOD HACKENSCHMIEDA, KLOSE A KOLDY DO ZLÍNA A VYBUDOVÁNÍ FILMOVÉHO ATELIÉRU U KUDLOVA

1935 - 1936

Uvedli jsme, že po nástupu Jana A.Bati do čela závodů v roce 1933 proniká do Zlína a na řídicí místa nová generace vzdělaných odborníků, jejichž příchod si vynutil růst obuvnických závodů Baťa na koncern s celosvětovou působností.

Přestavbu Zlína provádějí s užitím moderních typizačních prvků funkcionalističtí architekti Voženílek, Kubeček, V.Karfík. B.Fuchs vypracoval urbanisticko-sociologickou studii zlínského regionu. Výstavba Zlína znamenala ve své době unikátní soustředění a spolupráci předních československých architektů.

Baťou ovládaná zlínská radnice prosadí přestavbu školského systému ve Zlíně. Na přelomu dvacátých a třicátých let vyrostla ^{řada} mimořádně vybavených školních budov, v nichž se počínají rozvíjet pokusné vyučovací metody. V zaměření výuky nacházíme důkazy užitární výchovy žáků pro budoucí potřeby Baťových závodů, současně však zlínské pokusné školství svým těsným spojením teoretické a praktické výchovy významně ovlivnilo metodiku vyučování.

Po učitelích se další vrstvou inteligence, která přichází do Zlína, stali zdravotníci. Stejně jako při budování škol i v rozvoji zdravotnictví snadno najdeme motiv, proč Baťa rozšiřuje zdravotní péči a staví zdravotnická zařízení. Znovu usiluje o zvýšení kvality svých zaměstnaneckých řad. Rostoucí efektivita strojové výro-

by v továrně vyžaduje zdravé a kvalifikované dělníky.

V tomto období si J.A.Baťa všímá neuspokojující úrovně své reklamy. Povolává do Zlína významné československé i zahraniční odborníky, chce pozvednout úroveň reklamního plakátu.¹

Roku 1934 se Jan A.Baťa rozhodl zlepšit dosavadní průměrnou úroveň propagace filmem.

Elmar Klos, iniciátor nové zlínské filmové výroby, její spiritus agens, vzpomíná, že

"V létě 1934 vypsal o ředitelství firmy konkurs na místo odborného vedoucího filmového oddělení s úkolem vybudovat vlastní výrobu. Na inzerát se přihlásili jako zájemci Ladislav Kolda, samostatný výrobce dokumentárních filmů (...), Alexander Hackenschmied, pokrokový fotograf a kameraman (...) a Elmar Klos, scenárista hraných filmů, který již před tím natočil ve smlouvě o dílo několik propagačních filmů pro firmu Baťa."²

Klos měl po úspěchu druhé v druhé verze filmu Baťa-40 let na jaře 1934 a po úspěšné spolupráci se zlínským tiskem cestu k angažmá otevřeno. Na inzerát ho upozornil J.Pagáč, který zřejmě doufal ve své vlastní uplatnění i po příchodu Klosové. Když Klos poslal na inzerát svou nabídku, přijal ho Jan A.Baťa hned jako základního kandidáta, i když ještě nebylo uzavřeno přijímání dalších nabídek. Klos upozornil ještě Ladislava Koldu a Alexandra Hackenschmieda, kteří podali v konkursu roku 1934 své nabídky. Klos s Koldou napsali už ve Zlíně návrh programu činnosti ateliéru, který byl současně rozpočtem předpokládané činnosti. Na základě této nabídky a po osobním jednání s Janem A.Baťou byla trojice přijata. Elmar Klos byl angažován 14.prosince 1934 a Ladislav Kolda a Alexandr Hackenschmied 15.ledna 1935.³

Jaroslav Novotný⁴, který přišel do Zlína o dva roky dříve než výrazná tvůrčí trojice, potvrzuje, že v letech 1934-35 přišel do Zlína nejprve E.Klos a nabídl se Baťovi, že nově zorganizuje filmové oddělení.

Obdobně se líčí příchod zakladatelů zlínského ateliéru ve vzpomínkovém článku ve Filmové práci⁵. Klos byl pověřen (r.1934) založením samostatného filmového oddělení. Za spolupracovníky si vybral Koldu a Piláta (kte-
rý tehdy vyráběl zvukové aparatury). Kolda pak přivedl Hackenschmieda, který pracoval jako kameraman a stříhač.

K informaci Filmové práce budeme kritičtí, protože je na několika jiných místech prokázáno, že Fr.Pilát přichází do Baťova angažmá až v květnu 1936, tedy mnohem později než ústřední tvůrčí trojice.

Rozhodně byli v lednu 1934 tři mladí pražští filmaři přijati a bylo rozhodnuto o stavbě vlastního ateliéru.

Baťa staví filmový ateliér, kde budou natá-
čeny zvukově propagační snímky a pravidelný
zvukový žurnál. Organizačním vedením byl po-
věřen L.Kolda, technickým Alex.Hackenschmied
a jako libretista přijat Elmar Klos. Šéfem
technického oddělení zůstává Jar.Pagáč.⁶

Svědectví Elmara Klose je pro nás nejcennějším zdrojem informací o smlouvě a programu, na nichž se Baťovy závo-
dy a trojice filmařů na přelomu let 1934-35 domluvily:

"(...) tři nově přijatí zaměstnanci filmo-
vého oddělení předkládali ředitelství podniku
perspektivní plán, který navrhoval:

Vedle 12 reklamních filmů ročně natáčet
stejný počet technických žurnálů, určených
k promítání na 16 mm filmu přímo v prodej-
nách; založit a postupně vybudovat sálou

výrobu školních filmů a tento produkční program postupně doplňovat plánovitou tvorbou filmů dokumentárních, reportážních a výcvikových.

Plán byl v lednu 1935 přijat, pro začátek rozhodnuto, že reklamní filmy budou natáčeny v barrandovských ateliérech a pro odborné vedení pokusné produkce výukových filmů byl ze zlínských škol uvolněn učitel Jaroslav Novotný jako zodpovědný expert".⁷

Jakou filmovou zkušenost měli tři mladí filmaři, kteří v polovině třicátých let přicházejí z Prahy do Zlína? Alexander Hackenschmied, užívající někdy titulu architekt (i když studia nedokončil a stal se fotografem a kameramanem)⁸, se brzy dostává k filmové práci. Jako výtvarník se podílí na jediném umělecky ambiciózním díle z počátku třicátých let, na Machatého filmu Ze soboty na neděli. Po filmově-kritických článcích a příklonu k avantgardnímu hnutí se sám pokouší o krátkometrážní tvorbu. S hudbou spojuje kaligrafické záběry filmu Na pražském hradě, který následoval předchozí němý film Bezúčelná procházka, obrazově objevné, básnické zachycení pražské ulice. Pod režijním vedením Otakara Vávry snímá obraz poémy Listopad. Další významnou spoluprací je Hackenschmiedův podíl na Plickově celovečerním sociálním a folkloristickém dokumentu Země píše, jehož materiál organizoval a sestřihával s hudbou Františka Škvora.

Na posledních dvou jmenovaných filmech, v tehdejší převážně komerční české filmové produkci značně neobvyklých, spolupracoval Hackenschmied s Ladislavem Koldou. Společnou snahou o pozvednutí dosavadní kvality našeho filmu mezi umělecké obory se Kolda od Hackenschmieda nelišil, na rozdíl

ad fotografa, kameramana a střihače Hackenschmieda byl Kolda organizátorským typem. Začínal jako vedoucí výroby Innemannových Mužů v offsidu, pracuje pro Vlastu Buriana (Anton Špelec ostrostřelec, Funerák) a spolupodílí se na financování Vančurovy Marijky nevěrnice. Jeho zájem o umělecké pokusy ho přivádí ke spolupráci na středometrážních snímcích začínajícího, ne už však začátečnického O. Vávry (Žijeme v Praze, Listopad).

V situaci, kdy byl po natáčení bez dalších prostředků Karel Plicka, ujal se ho právě Kolda a financoval dokončení filmu Zem spieva.

Koldu v době příchodu do Zlína ve svém vzpomínání charakterizuje Elmar Klos s trpkou ironií jako "zkrachovaného producenta s uměleckými ambicemi", sebe pak jako "znehuceného scenáristu - začátečníka".⁹

Filmovým debutem E. Klose bylo natáčení Vančurova filmu Před matirutou, v němž si zahrál studenta třídy, z níž později vyrostla řada filmových pracovníků různých profesí. Spolupodílí se na scénářích několika hraných filmů (Šenkýřka, U divoké krásy, Tři kroky od těla), pracuje i jako gagman Vlasty Buriana.¹⁰

U Buriana by se mohl setkat s L. Koldou, ale podle Klosova vlastního svědectví k tomuto seznámení tehdy ještě nedošlo. O vztahu E. Klose ke Zlínu jsme už hovořili v souvislosti s druhou verzí jubilejního filmu ke čtyřiceti letům firmy Baťa, tituly dalších reklam pro Baťu, na nichž spolupracoval a o nichž se na několika místech zmiňuje, se už nedaří zjistit. Klos sám si vzpomíná jen na reklamu na gumové zboží z roku 1934.¹¹

Baťa, známý znamenitým obsazováním míst vedoucích pracovníků, měl i tentokrát šťastnou ruku. Nadto se trojice producent - kameraman - scenárista, z toho poslední dva ovládající režii a střih, znamenitě doplňovala.